

on the basis of using of the research method system including integral, systematic, systematic analysis, consideration of all internal and external variables is taken in this article.

Key words: constitution, constitutionalism, research methods, nature of social phenomenon.

Надійшла до редакції 05.12.2013 р.

УДК 347.23

О. М. Соловйов,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

У статті аналізуються поняття правової охорони і правового захисту цивільних прав, що є необхідною передумовою для дослідження інституту захисту права приватної власності. Визначення природи права на захист дозволяє встановити його місце у структурі правовідносин власності.

Ключові слова: правовідносини власності, захист права власності, правомочність на захист, охорона права власності, право власності.

Забезпечення й охорона прав і свобод громадян являють собою найважливіший напрям і вид діяльності будь-якої держави, яка оголошує себе соціальною і правовою, а також і умову нормального, цивілізованого існування будь-якого суспільства. Виконання зазначеного завдання, що стоїть перед державою як політико-територіальною організацією громадянського суспільства, здійснюється, крім усього іншого, й за допомогою системи соціальних норм, що санкціоновані й захищаються державою, тобто за допомогою позитивного

права, а якщо вести мову про охорону відносин власності, то за допомогою об'єктивного права власності. У свою чергу, встановлення й гарантування заходів правового захисту і юридичної відповідальності, порядку їх застосування й виконання, що спрямовані на витіснення шкідливих для суспільства відносин та охорону позитивних, є одним з основних проявів правової впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, тобто є охоронною функцією права. Важливість указаної функції полягає в тому, що нормальне існування

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

цивільного обороту вимагає не тільки визнання за суб'єктами певних цивільних прав, й забезпечення їх надійної правової охорони.

Здійснення охоронної функції покладається на кожен структурний елемент права, в тому числі й на таку підгалузь цивільного права, як право власності. Дослідження ж проблем права приватної власності неможливе без збагнення цивільно-правового захисту найбільш повного речового права, що і складає мету цієї статті.

Дослідженню питань захисту цивільних прав взагалі й захисту права власності, зокрема, приділяли увагу чимало відомих правознавців минулого й сучасності, а саме: А. В. Венедіктов, В. В. Вітрянський, Д. М. Генкін, В. П. Грибанов, І. О. Дзера, О. С. Йоффе, Є. О. Крашенінников, В. П. Маслов, Д. І. Мейєр, В. П. Мозолін, З. В. Ромовська, К. І. Скловський, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Суханов, Ю. К. Толстой, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневич, В. Ф. Яковлєв та ін.

Значна частина цивілістів, які займалися проблемами охорони цивільних прав, розрізняють охорону прав у широкому й вузькому сенсі [Див.: 12, с. 472, 473; 24, с. 117; 18, с. 6-48; 23, с. 139; 4, с. 130; 5, с. 285-296; 6, с. 610, 611; 7, с. 288-292; 17,

с. 500-505; 22, с. 279-281; 10, с. 5-13], або інакше, «охорону цивільних прав (правову охорону)», про яку може йтися лише до порушення суб'єктивного права власності, і «захист цивільних прав (правовий захист)», що виникає внаслідок протиправного вторгнення у сферу власницького панування над річчю. З. В. Ромовська підкреслює, що призначення правової охорони – регулювання суспільних відносин на першому етапі й визначення заходів щодо охорони конкретного суб'єктивного права – на другому. Сама ж можливість захисту цього права й конкретне його здійснення є одним із чинників правової охорони, при цьому правовий захист є лише результатом реалізації особою права на захист [18, с. 5-49]. Учена вважає, що поняття «охорона» включає в себе поряд із заходами економічного, політичного й ідеологічного характеру, що забезпечують нормальне регламентування суспільних відносин, попередження правопорушень, усунення причин, що їх породжують (регулятивні норми), також заходи, спрямовані на поновлення чи визнання прав в разі їх порушення чи оспорювання, а саме – захист (охоронні норми) [4, с. 130, 131]. Іншими словами, дослідниця розглядає правовий захист як структурний елемент правової охорони. На необхідності визнання ос-

танньої ширшим поняттям порівняно з правовим захистом акцентує увагу також І. О. Дзера [Див.: 17, с. 500-505; 10, с. 11, 12].

Отже, стосовно права власності можна стверджувати, що *цивільно-правова охорона відносин власності в широкому розумінні здійснюється за допомогою всіх норм цивільного права, що забезпечують нормальний і безперешкодний розвиток названих правовідносин, попередження правопорушень та усунення причин, що їх породжують, а цивільно-правова охорона відносин власності у вузькому значенні (їх правовий захист) становить собою сукупність передбачених цивільним законодавством заходів, застосовуваних у зв'язку з порушенням прав власника, спрямовуваних на їх усунення й (або) відновлення порушених прав.* Зазначена теоретична диференціація знайшла своє адекватне відображення в Цивільному кодексі України (2003 р.), згідно з ч. 1 ст. 15 якого кожна особа має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання. Право власності, зважаючи на його міжгалузеве і загальноправове значення, охороняється не тільки нормами права цивільного, але у тій чи іншій формі практично всіма галузями права (конституційним, кримінальним, адміністративним, еко-

логічним, трудовим тощо). Проте у цій публікації зосередимо увагу на деяких аспектах виключно цивільно-правового захисту права власності.

Окрім щодо вищезазначеного розмежування охорони й захисту цивільних прав, у юридичній літературі існує полеміка і стосовно правової природи права на захист. Представники *традиційної концепції* розглядають *право на захист разом з правом на власні позитивні дії і правом на вимогу, як одну з правомочностей, що є структурним елементом будь-якого суб'єктивного цивільного права* [Див.: 1, с. 94; 8, с. 104-106; 9, с. 26; 21, с. 248; 6, с. 409; 2; 20, с. 382, 383; 22, с. 197]. Традиційних поглядів (хоча і з деякою специфікою) дотримувався С. М. Братусь, який наголошував, що забезпеченість суб'єктивного права можливістю державного примусу – це його невід'ємна якість, а така можливість існує не паралельно з іншими, закріпленими в суб'єктивному праві, а властива їм самим, оскільки без цього вони не були б юридичними можливостями [3, с. 73, 74].

Окремі цивілісти дотримуються погляду, що *право на захист є самостійним суб'єктивним цивільно-процесуальним правом, а будь-яке суб'єктивне цивільне право розчленовується лише на 2 правомочності – право пози-*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

тивної поведінки управомоченої особи і право вимоги відповідної поведінки від правозобов'язаної особи [Див.: 11, с. 42-44; 16, с. 76, 77; 15, с. 3; 14, с. 77; 13, с. 133-141; 19]. На думку Є. О. Крашенінникова, така традиційна позиція є помилковою, а надана особі можливість звернутися до суду за захистом є не складовою частиною суб'єктивного цивільного права, а самостійним суб'єктивним цивільно-процесуальним правом, що служить засобом порушення цивільного процесу і складається з 2-х правомочностей – на подання заяви (скарги) і правомочності вимагати від суду здійснення дій з метою порушення цивільної справи [Див.: 14, с. 77; 13, с. 134]. Останню точку зору знаходив переконливою О. П. Сергєєв, який вважав, що право на захист, як самостійне суб'єктивне право, як реальна правова можливість, виникає у володільця регулятивного цивільного права лише в момент порушення або заперечування останнього й реалізується в рамках охоронних цивільних правовідносин, що виникають при цьому [7, с. 289].

Однак традиційна концепція вбачається більш обґрунтованою, оскільки в разі вилучення із структури суб'єктивного цивільного права правомочності на захист буде надзвичайно складно здійснювати розмежування між

нормами цивільно-правовими, що містять вищезгадані суб'єктивні права, і нормами моралі. І. О. Дзера, як одна з представників традиційних поглядів на природу права на захист, звертає увагу на потребу чіткого розмежування права на захист цивільних прав у матеріальному і процесуальному значенні, що дозволяє зробити висновок про самостійність суб'єктивного цивільного права на захист і суб'єктивного цивільного процесуального права вимагати захисту порушеного суб'єктивного матеріального права. При цьому вчена наголошує, що вищезгадані суб'єктивні права не конкурують між собою. Якщо суб'єктивне процесуальне право на захист є самостійним, то суб'єктивне право на цивільний захист є складовою частиною суб'єктивного права власності; у цьому полягає дослідниця відмінність між ними [10, с. 19]. Аргументує свою позицію тим, що ізольоване суб'єктивне цивільне право, позбавлене захисного елемента, втрачає юридичні можливості його реалізації, і резюмує при цьому, що право на захист є похідним від основного суб'єктивного цивільного права і не може існувати без останнього [10, с. 19, 20]. До остаточного висновку І. О. Дзери (з яким, у цілому, варто погодитись) треба лише додати, що право на за-

хист, як складник суб'єктивного права власності, є правомочністю, а не суб'єктивним правом (навіть якщо і називати його «похідним»).

У рамках наведеної дискусії заслуговує уваги точка зору В. П. Грибанова, що суб'єктивне цивільне право, надане особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише «правом декларативним», яке хоча і проголошено в законі, але, не будучи забезпечено державними правоохоронними заходами, воно розраховано лише на добровільну пошану до нього з боку неуправомочених членів суспільства і через це набуває характеру лише морально забезпеченого права, що ґрунтується на свідомості членів суспільства й авторитеті державної влади [8, с. 104-105].

Варто зазначити, що чинне цивільне законодавство України дозволяє виділити 2 форми захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів – юрисдикційну і неюрисдикційну. До юрисдикційних форм відносять передбачений законом порядок захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних цивільних прав та інтересів, здійснюваний судом, органами державної влади, органами Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування й нотаріусом. До не-

юрисдикційної форми захисту порушених суб'єктивних цивільних прав та інтересів належить самозахист. Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 19 Цивільного кодексу України (2003 р.) самозахистом є застосування особою засобів протидії, не заборонених законом які не суперечать моральним засадам суспільства. Особа має право на самозахист свого цивільного права і права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Способи самозахисту мають відповідати змісту порушеного права, характеру дій, якими воно порушено, а також наслідкам, спричиненим цим порушенням. Вони можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства (ст. 19 Цивільного кодексу України).

Таким чином, надання самозахисту цивільних прав та інтересів статусу правового інституту спростовує позицію, що полягає в розгляді структури суб'єктивного цивільного права (і суб'єктивного права власності, зокрема) як позбавленої правомочності на захист. Сама ж можливість вдаватися до самозахисту свого цивільного права або права іншої особи від порушень і протиправних посягань, яка для своєї реалізації не вимагає звернення до органів судової, державної влади або до органів місцевого самоврядування, походить із структури

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

суб'єктивного цивільного права, обов'язковим елементом якого є правомочність на захист.

Останній висновок разом з вищевикладеними є доказом правомірності вивчення право-

мочності на захист і засобів захисту права приватної власності саме при дослідженні суб'єктивного права власності як структурного елемента правовідносин власності.

- Список літератури:** 1. *Merkel A. Juristische Enzyklopadie. – 5 Aufl. – Berlin, 1913. – 436 s.* 2. *Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. – [В 2-х т. – Т. 2]. / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит-ра, 1982. – 360 с.* 3. *Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность: моногр. / С. Н. Братусь. – М.: Юрид. лит., 1976. – 216 с.* 4. *Власник і право власності / за ред. Я. М. Шевченка. – К.: Наук. думка, 1994. – 164 с.* 5. *Гражданское право Украины: учебник для вузов системы МВД Украины. – [В 2-х ч. – Ч. 1] / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. – Харьков: Ун-т внутр. дел; Основа, 1996. – 440 с.* 6. *Гражданское право: учебник. – [В 2-х т. – Т. 1]; изд. 2-е, перераб. и доп. / под ред. Е. А. Суханова. – М.: Изд-во БЕК, 1998. – 816 с.* 7. *Гражданское право: учебник. – [В 3-х т. – Т. 1]; изд. 4-е, перераб. и доп. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 1999. – 616 с.* 8. *Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав: моногр. / В. П. Грибанов. – М.: Статут, 2000. – 411 с.* 9. *Гукасян Р. Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве: моногр. / Р. Е. Гукасян. – Саратов, 1970. – 190 с.* 10. *Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні: моногр. / І. О. Дзера. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 256 с.* 11. *Елисейкин П. Ф. Правоохранительные нормы (понятие, виды, структура) / П. Ф. Елисейкин // Защита субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1977. – Вып. 2. – С. 30-44.* 12. *Иоффе О. С. Советское гражданское право: учебник / О. С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1967. – 494 с.* 13. *Крашенинников Е. А. Интерес и субъективное право / Е. А. Крашенинников // Известия ВУЗов. Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 133-141.* 14. *Крашенинников Е. А. О праве на предъявление иска / Е. А. Крашенинников // Регламентация защиты субъективных прав в Основах гражданского законодательства: Сб. научн. тр. – Ярославль: ЯрГУ, 1992. – С. 77-84.* 15. *Крашенинников Е. А. Структура субъективного права / Е. А. Крашенинников // Построение правового государства: вопросы теории и практики: тезисы докл. обл. науч.-практ. конф. (г. Ярославль, 28 ноября 1990 г.). – Ярославль: ЯрГУ, 1990. – 166 с.* 16. *Крашенинников Е. А. Структура субъективного права и право на защиту / Е. А. Крашенинников // Проблемы защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль, 1979. – Вып. 4. – С. 76-77.* 17. *Право власності в Україні: моногр. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, О. А. Підпригора та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 816 с.* 18. *Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве: моногр. / З. В. Ромовская. – Львов, 1985. – 160 с.* 19. *Ромовская З. В. Проблемы защиты в советском семейном праве: автореф. дис. на стиск. учен. степ. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / З. В. Ромовская; Харьков. юрид. ин-т. – Харьков, 1987. – 35 с.* 20. *Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.* 21. *Советское гражданское право: учебник. – [В 2-х ч. – Ч. 1] / под ред. В. Ф. Маслова и А. А. Пушкіна. – Харьков, 1983. – 724 с.* 22. *Цивільне право України: ч. перша [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / Ч. Н. Азімов, М. М. Сібільов, В. І. Борисова та ін. – Х.: Студ. 2000. – 368 с.* 23. *Шевченко Я. Н. Совершенствование законодательства о семье: моногр. / Я. Н. Шевченко. – К.: Наук. думка, 1986. – 167 с.* 24. *Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений: моногр. / В. Ф. Яковлев. – Свердловск, 1972. – 212 с.*

К ВОПРОСУ О ЗАЩИТЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ

Соловьёв А. Н.

В статье анализируются понятия правовой охраны и правовой защиты гражданских прав, что является необходимой предпосылкой для исследования института защиты права частной собственности. Определение природы права на защи-

ту позволяет установить его место в структуре правоотношения собственности.

Ключевые слова: правоотношения собственности, защита права собственности, правомочие на защиту, охрана права собственности, право собственности.

TO THE QUESTION ABOUT THE PROTECTION OF PROPERTY RIGHT

Solovyov A. N.

The paper analyzes the concept of legal protection and legal protection of civil rights, which is a prerequisite for research institute of protection of private property rights. Determining the nature of the right to defense can establish its place in the structure of legal ownership.

Key words: legal relationship property, the protection of property rights, entitlement to protection, protection of property rights, the right to property.

Надійшла до редакції 25.11.2013 р.